

شاخصه های تمدن اسلامی از دیدگاه شهید مطهری

الهام جدیدی^۱

^۱. سطح دوم، حوزه علمیه الزهراء،

چکیده:

تمدن اسلامی کامل ترین تمدنی است که تا کنون بشر آن را به خود دیده است کامل بودن این تمدن را باید در منشاء آن که وحی می باشد یافت، که از آن می توان تعبیر به تمدن دینی کرد این تمدن شاخصه ها و امتیازاتی دارد که آن را از سایر تمدن ها متمایز می کند، شاخصه های این تمدن را در می توان در آموزه های وحیانی در قرآن کریم یافت؛ زیرا قرآن کریم مهم ترین منبعی است که تمام پرسش های دینی انسان ها در آن پاسخ داده شده است. هدفی این تحقیق بیان شاخصه های تمدن اسلامی از جمله تکریم جایگاه انسان، عقلانیت، رعایت حقوق مظلومان و مستضعفان، ولایت مداری، نگرش توحیدی، عدالت گستری، علم و معرفت، آزادی، توجه به سلامت و بهداشت و گسترش اخلاقیات بر اساس موازین اسلامی از منظر آیت الله مرتضی مطهری که می توان ایشان را به عنوان یکی برجسته ترین متفکران اسلامی در حوزه اسلام شناسی در صدی اخیر نام برد که آثار کم نظیری را از خود در این حوزه بجای گذاشته است. از نظر وی زیرساخت های تحول به سمت تمدن نوین اسلامی، با تأسیس و توسعه نظام مردم سالاری دینی، بازسازی فکر دینی براساس مقتضیات زمان، و استحاله غرب در هاضمه معرفتی و انسانی اسلام فراهم می آید. در پژوهش حاضر، با روش روش توصیفی- کتابخانه ای دنبال تبیین شاخصه های تمدن اسلامی از دیدگاه آیت الله مطهری می باشد.

کلیدواژگان: شاخصه، تمدن، مطهری، تمدن نوین اسلامی،

مقدمه

زایش و پیدایش تمدن اسلامی را می‌توان با ولادت پیامبر اکرم (ص) هم زمان دانست، نمو بیرونی و خارجی آن بصورت یک جامعه از روز بعثت رسول خاتم (ص) شروع و اوج شکل‌گیری آن را می‌توان با تشکیل حکومت اسلامی در مدینه و تطور آن بدست مسلمانان با اتکاء بر آموزه‌های قرآن و سفارش‌های پیامبر (ص) و ائمه (ع) تا قرن پنجم هجری یعنی پنج قرن (پانصد سال) تمدنی را در سه مرکز بزرگ (اندلس، مصر، و بغداد و ایران) به وجود آورد که مجموع اینها را «تمدن اسلامی» می‌نامند.^۱ پس از آن این تمدن، فراز و فرودهایی داشته و با آغاز مبارزات حضرت امام(ره) جان تازه‌ای به خود گرفت با پیروزی انقلاب اسلامی نمونه کامل و صحیحی از این تمدن دوباره به جهانیان عرضه شد، در واقع با پیروزی انقلاب اسلامی ایران نه تنها یک انقلاب سیاسی ایجاد نشد بلکه انقلابی در تمدن سازی برای جهان پا به عرصه نظام جهانی گذاشت و نتیجه آن، طرح مسأله‌ای به نام تمدن نوین اسلامی بود. که بسیاری از اندیشمندان از آن گفتگو کردند و خود الگوی جدیدی برای جهانیان گردید و این مرتبط دومی بود که ایرانیان در تمدن سازی به کمک اسلام شتافتند همان گونه که استاد مطهری به این مطلب اذعان دارند.

"دو نکته را تأکید کنیم: یکی اینکه ایران قبل از اسلام از تمدنی برخوردار بوده است و این تمدن یکی از مایه‌های تمدن اسلامی است. دیگر اینکه اسلام به ایران حیاتی تازه بخشید و تمدن در حال انحطاط ایران به واسطه اسلام جانی تازه گرفت و شکلی تازه یافت. این دو نکته قابل انکار نیست.^۲ لذا برای احیای چنین تمدنی و بهره‌مندی از الگوی تمدن پیشرفت، نیازمند تبیین شاخص‌ها و شفاف سازی ابعاد تمدن اسلامی می‌باشیم.

به دلیل اهمیت تمدن اسلامی به ویژه تاثیر آن در بیداری اسلامی و جهانی که در کشورهای مسلمان و غیر مسلمان به وجود آمده است، امروزه این نوع پژوهش‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است در مورد پیشینه آن می‌توان به منابع مرتبط با تاریخ و فرهنگ اسلام و تمدن اسلامی و دستاوردهای آن در کتاب‌های همچون «تاریخ طبری»، «الکامل»، «تاریخ ابن خلدون» رجوع کرد.

^۱. مطهری، آئینه انقلاب اسلامی: ص ۱۴۲

^۲. مطهری، خدمات متقابل اسلام و ایران، ص ۳۳۲

در سال‌های اخیر کتب و مقالات متعددی درباره بازیابی تمدن اسلامی نوشته شده است که هر کدام مسائلی از فرهنگ و تمدن اسلامی را شامل می‌شود؛ از جمله «تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی» تألیف جان احمدی، «فرهنگ و تمدن اسلامی» تألیف ولایتی و غیره که به موضوع تمدن اسلامی پرداخته‌اند. بر اساس مطالعات نظام‌مند تاکنون مقاله، پایان‌نامه و کتابی مستقل درباره شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه‌ی آیت الله مرتضی مطهری تألیف نشده است. دلیل انتخاب این متفکر بزرگ ایران و جهان اسلام و ارائه اندیشه‌های استاد مطهری در تمدن اسلامی بدان جهت است ایشان با ارائه درست و صحیحی از اسلام و بینش اسلامی در معقول و منقول در جهان اسلام مورد توجه اندیشندان و توده مردم بوده است. در این پژوهش تلاش شده است شاخصه‌های تمدن اسلامی در اندیشه‌ی استاد مطهری مورد بررسی قرار گیرد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- تمدن در لغت

واژه تمدن: در زبان انگلیسی به معنی شهروند یا شهرنشین آمده است که بر ویژگی‌هایی مانند لطف، کیاست که دستاورد شهرنشینی است دلالت دارد یا در معنای پیشرفت و ترقی افراد و اجتماعاتی که در شهرها زندگی می‌کنند دلالت دارد.^۱ در ادبیات فارسی تمدن به معنای «شهرنشین شدن، خوی شهری گزیدن و با اخلاق مردم آشنا شدن، زندگانی اجتماعی؛ همکاری مردم با یکدیگر در امور زندگانی و فراهم کردن اسباب ترقی و آسایش خود»^۲ در زبان عربی از واژه «مدن» گرفته شده است که معنای آن اقامت کردن است.^۳ البته باید تذکر داده شود این واژه «مدن» در زبان عربی معادل کلمه "الحضاره" به معنای اقامت در شهر است^۴ که در واژگان عربی و قرآنی از کلمه حضاره که مقابل بادیه است استفاده شده است. علاوه بر این در کتاب «التحقیق فی کلمات القرآن» واژه «مدن» را مأخوذ از لغت عبری و سریانی و واژه مدین و مدینه را مشتق از ماده «دین» و به معنای پذیرش و خضوع در برابر برنامه‌ها، قوانین و مقررات دانسته است.^۵

۱-۲- تمدن در اصطلاح

برای تعریف اصطلاحی مفهوم تمدن، تعبیر مختلف و بسیار ذکر شده است که به برخی از آنها اشاره خواهد شد، واژه تمدن به معنای نظم و ترتیبی که تصادم‌ها و تزاخم‌های ویرانگر اجتماعی را

^۱. سپهری، تمدن اسلامی در عصر امویان: ص ۳۵.

^۲. عمید، فرهنگ فارسی عمید: ج ۱: ۵۳۰.

^۳. ولایتی، علی اکبر، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، ج ۱: ص ۳۳.

^۴. ابن منظور، لسان العرب: ج ۱۳ ص ۴۰۵.

^۵. مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۱۱: ص ۵۵.

۵-۳: قدرت

یکی از ویژگی های تمدن اسلامی قدرت می باشد و هیچ دینی مانند اسلام پیروان خود را دعوت به قوت و قدرت نکرده است^۱ در روایات هم به این مطلب اشاره شده «الْإِسْلَامُ يُغْلُو وَ لَا يُغْلَى عَلَيْهِ»^۲ این قاعده در پدیده های اجتماعی نیز جاری است، این حدیث به عقیده ما ناظر است به قدرت اسلام بر حل مشکلات بشر در همه عصرها و دوره ها.^۳ ایشان قدرتی را مولفه تمدن می دانند که باعث رشد مردم شود ولی عملاً قدرت حکومت اگر توأم با رشد مردمی نباشد منجر به استبداد می شود.^۴ استاد مطهری قدر اجتماعی را در دین خلاصه میدانند و می گویند "دین قدرت اجتماعی است و بهترین نمونه اش همان بود که اسلام به وجود آورد و دو قدرت بزرگ امپراطوری را به زانودرآورد"^۵. چون مسلمانان، مالک اندیشه های مبتنی بر وحی می باشند که از درونی ترین ژرفنای زندگی بیان می شود، به ظاهری بودن آن رنگ باطنی می دهد. برای فرد مسلمان شالوده روحانی زندگی امری اعتقادی است و برای دفاع از این اعتقاد به آسانی جان خود را فدا می کند.^۶

۱. مطهری، آشنایی با قرآن، ج ۳: ص ۹۸

۲. صدوق، من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۳۳۳، ح ۵۷۱۹.

اسلام برتر است و چیزی بر آن برتری ندارد.

۳. مطهری، یادداشتها، ج ۱۰: ص ۲۰۸

۴. مطهری، یادداشتها، ج ۱: ص ۱۹۰

۵. مطهری، یادداشتها، ج ۱: ص ۴۷۵

۶. مطهری، احیای تفکر اسلامی: ص ۱۶

نتیجه گیری

استاد مطهری دو علت در پیدایش و گسترش تمدن اسلامی بیان می کنند:

۱. تشویق بی حدی اسلام به تفکر و تعلیم و تعلّم.

۲. احترام اسلام به عقاید ملت‌ها دیگر.

استاد شاخصه تمدن اسلام را: ایمان، رعایت مقررات اسلامی، علم و عدالت و در نهایت قدرت می دانند.

ایمان: اساسی ترین رکن حیات انسان ایمان می باشد.

مقررات اسلامی: حرکت در مدار اصول اسلامی یکی از شاخصه های تمدن اسلامی می باشد، چون اسلام به عنوان یک دین در عین حال یک مکتب و ایدئولوژی برای همه شئون زندگی بشر طراحی کرده است، رشد طبیعی استعدادها انسانی تنها با رعایت مقررات اسلامی میسر خواهد شد.

علم: از مهمترین شاخصه های تمدن اسلامی که می تواند در جامعه اسلامی تحولی عظیم ایجاد کند علم و گسترش علم در جوامع اسلامی می باشد.

عدالت: استاد مطهری مادر همه اصول را عدالت می داند که اگر این اصل نباشد دیگر اصول هم ضایه خواهند شد.

قدرت: استاد قدرتی را تمدن ساز می دانند که توأم با رشد مردمی باشد مگر نه این قدرت منجر به استبداد خواهد شد.

فهرست منابع

* قرآن

کتب

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، انتشارات دار صادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
۲. جان احمدی، فاطمه، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران، نشر معارف، ۱۳۸۸ش.
۳. جعفری، علامه محمدتقی، فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو، جلد ۶. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳ش.
۴. سپهری، محمد، تمدن اسلامی در عصر مویان، تهران، انتشارات نورالتقلین، ۱۳۸۵ش.
۵. صدوق، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، تصحیح علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق.
۶. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، جلد اول، تهران، انتشارات اشجع. (۱۳۸۹).
۷. مصطفوی، حسن، (۱۳۶۰)، التحقیق فی کلمات القرآن، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
۸. مطهری، مرتضی، آینده انقلاب اسلامی، قم، موسسه انتشارات صدرا، ۱۳۸۹ش.
۹. _____، یادداشتها، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۵، ۱۳۹۰ش.
۱۰. _____، اسلام و نیازهای زمان، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۳۱، ۱۳۸۹ش.
۱۱. _____، خدمات متقابل اسلام و ایران، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۴۱، ۱۳۹۰ش.
۱۲. _____، انسان و ایمان، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۳۹، ۱۳۹۰ش.

۱۳. _____ ، ده گفتار، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۳۱، ۱۳۹۰ ش.

۱۴. _____ ، اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۲۹، ۱۳۸۹ ش.

۱۵. _____ ، اسلام و نیازهای زمان، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۲۳، ۱۳۸۹ ش

۱۶. _____ ، آزادی معنوی، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۴۹، ۱۳۹۰ ش

۱۷. _____ ، آشنایی با قرآن، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۲۷، ۱۳۸۹ ش

۱۸. _____ ، حکمت ها و اندرزها، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۳۰، ۱۳۹۰ ش

۱۹. _____ ، گریز از ایمان و گریز از عمل، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۱، ۱۳۹۴ ش

۲۰. _____ ، بیست گفتار، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۳۳، ۱۳۸۹ ش

۲۱. _____ ، احیای تفکر اسلامی، قم، موسسه انتشارات صدرا، چاپ ۳۲، ۱۳۸۹ ش

۲۲. ولایتی، علی اکبر، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، جلد ۱، چاپ سوم، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۴ ش.

۲۳. ویل دورانت، تاریخ تمدن، ترجمه احمد آرام، ایران، انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۷۲ ش.

